

JOHAN NORBERG (RED)

stat, individ & marknad

sex skolor i samtida samhällsfilosofi

NICLAS BERGGREN

FREDRIK BERGSTRÖM

NICLAS ERICSON

MATTIAS LUNDBÄCK

JOHAN NORBERG

INGEMAR NORDIN

FÖRORD

Under 1980- och 1990-talet har liberalisering och globalisering fyllt den politiska dagordningen. Även om politiken i praktiken inte alltid har följt liberala recept, har den internationella debatten svängt kraftigt från efterkrigstidens tro på social ingenjörskonst och ekonomisk planhushållning. Orden för dagen är i stället privatisering, avreglering och skattesänkning.

Denna politiska omsvängning föregicks av ett skifte i forskningen i ämnen som nationalekonomi, statsvetenskap och filosofi. Medan välfärdsstaten och den keynesianska ekonomiska politiken var under uppbyggnad i västvärlden började akademiker och tänkare presentera arbeten som avslöjade problem med den statliga kontrollen och pekade på att det kanske fanns mer av potential i individ, civilsamhälle och marknadsekonomi än vad man hade föreställt sig. Den mentala kartan ritades om under efterkrigstiden av tänkare som Hayek, Mises, Friedman, Buchanan, Coase, North, Becker, Stigler, Tullock, Rand, Rothbard och Nozick.

Public choice-teoretiker avslöjade det märkliga i att samma människor som betraktades som egenintresserade och oinformerade på marknaden, plötsligt skulle betraktas som upplysta altruister vid valurnan eller i den politiska apparaten. Chicagoekonomerna och institutionella ekonomerna visade att det var den fria marknaden och dess institutioner som skapade det välstånd och den effektivitet som västerlandet åtnjuter. Österrikiska ekonomer pekade på att det frivilliga samarbetet och den spontana utvecklingen faktiskt kunde skapa mer ordnade och välmående samhällen än kontrollen och planeringen. Liberala filosofer återupprättade idén om individuella rättigheter och ifrågasatte moralen i statliga tvångsingrepp.

När så välfärdsstaterna hamnade i kris, och östkommunismen så småningom föll samman, blev dessa tankar aktuella och intressanta även i ett mer konkret politiskt perspektiv. Politiska förnyare som Reagan och Thatcher omgav sig delvis av rådgivare som hade tagit intryck av dessa liberala idéer, och begrepp och tankar som kom från den akademiska världen befann sig plötsligt i den politiska hetluften. Vetenskapliga slutsatser omsattes i handlingsprogram.

När man i debatten talar om marknadsliberalismens genomslag står av naturliga skäl inte dessa akademiska skolor i centrum. I den politiska dramaturgin är de politiska slutsatserna mer intressanta än avhandlingarna och resonemangen bakom dem. Därför har dessa riktningar regelmässigt hamnat i bakgrunden, feltolkats eller blandats ihop med varandra. Samtidigt är de av mycket stor vikt. Ramarna för våra politiska uppfattningar sätts nämligen av hur vi tolkar samhället och människan. Och tolkningsarbetet utförs av just den typ av tänkande som dessa skolor står för. Som Gunnar och Alva Myrdal uttryckte det:

Våra tankar rinna ju alltid fram över decenniets lagrade doktrinfossil, vare sig vi veta det eller inte – och mest så när vi inte veta det.

Genom att verbalisera denna ”doktrinfossil” blir vi medvetna om var våra åsikter kommer ifrån, vi kan bättre sortera bort det som inte verkar stämma, vi kan bättre formulera det som gör det, och vi kan tillämpa det effektivare.

Denna antologi är tänkt som en introduktion till sex av de viktigaste liberala tankeströmningarna. Jag har valt att sammanfatta dem med begreppet *samhällsfilosofi*, då de har större anspråk än att bara vara politiska eller ekonomiska program. De är samhällsteorier som behandlar frågor om människosyn, hur samhällen upprätthålls, ekonomins funktion, relationen mellan stat och individ. De olika teoriernas svar på dessa frågor behöver inte alltid stämma överens med varandra. Tvärtom har de i många fall rakt motsatta svar, och går därför inte att utan komplikationer förena. Det hindrar inte att de alla kan bidra med värdefull information och viktiga infallsvinklar som för oss själva närmare svaren på de frågor vi måste ställa.

De första fyra kapitlen introducerar en rad Nobelprisbelönade ekonomiska doktriner. Mattias Lundbäck presenterar Chicagoskolan, som beskriver ekonomin och samhället utifrån grundläggande antaganden om att människan är rationell och vinstmaximerande, och att marknaden är i jämvikt. Public choice-skolan och den nya institutionella skolan kan ses som vidareutvecklingar av Chicagoskolans idéer. Public choice, som Niclas Berggren skriver om, utsträcker dessa grundläggande antaganden och modeller genom att tillämpa dem inom den politiska sektorn. De av Fredrik Bergström beskrivna institutionella ekonomerna gör dessa modeller mer realistiska genom att komplettera dem med insikter om värdet av institutioner som hanterar problem med t ex bristande stabilitet och information i ett samhälle. Samtidigt avvisar den österrikiska skolan, introducerad av Niclas Ericson, hela denna utgångspunkt och arbetet med förenklade modeller och jämviktsantaganden. I dess ställe sätter den synen på marknaden som en okontrollerbar och dynamisk process, styrd av miljontals decentraliserade beslut.

De två avslutande kapitlen behandlar politiskt-filosofiska skolor. Ingemar Nordin skriver om rättighetsliberalismen, den återuppväckta idén om att det finns mänskliga rättigheter, och om vad detta sätter för gränser för vad staten och kollektivet får göra mot individen. Undertecknad introducerar neo-aristoteliska filosofer som ingår i den rättighetsliberala traditionen, men har den bredare ambitionen att beskriva uppfattningar om mänskliga värden och livsmål och på denna grundval rättfärdiga den politiska friheten.

Om man skall hitta någon gemensam nämnare mellan dessa sex perspektiv är det den återupprättelse som de har givit idén om frivilligt samarbete. De visar utifrån olika utgångspunkter och med olika metoder att ett samhälle inte måste hållas ihop med politiskt tvång och centraliserade beslut, utan att gemensamma överenskommelser och egenintresse ofta är ett betydligt lämpligare och effektivare sätt att organisera tillvaron. Hand i hand med detta går en skepsis mot en i allt ingripande statsapparat, som sätter frivilligheten ur spel och tar makten från de individuella beslutsfattarna.

Bara för att detta är en introduktion betyder det inte att texterna inte är kvalificerade. Tvärtom kan de ge något även för den som tidigare har läst om dessa idéer. Men de är grundläggande och har försetts med noter, lästips, person- och ordlista, för att de skall kunna fungera som en första ingång för den som inte alls har kommit i kontakt med dessa skolor. Jag hoppas att de kan ge dig som läsare nya och intresseväckande insikter, möjligen inspirera till vidare läsning i något ämne, och kanske till eget tänkande och forskning inom områdena.

Till sist ett tack till Mattias Bengtsson och Fredrik Erixon, som har bidragit med goda idéer och synpunkter.

Stockholm i maj 2000

Johan Norberg

FÖRFATTARNA

Niclas Berggren är ekonomie doktor från Handelshögskolan i Stockholm, på avhandlingen *Essays in constitutional economics*. Han är numera forskare i konstitutionell ekonomi vid City-universitetet i Stockholm. Han har bidragit till och är en av redaktörerna för antologierna *Makt utan motvikt: om demokrati och konstitutionalism* (1999) och *Why constitutions matter* (2000).

Fredrik Bergström är ekonomie doktor från Handelshögskolan i Stockholm. Hans avhandling behandlade tillväxt- och sysselsättningseffekter av företagsstöd. Sedan 1998 arbetar han som forskare vid Handels Utredningsinstitut, där forskningen framförallt inriktats mot analys av offentliga sektorn, välfärdsstaten och handels strukturomvandling.

Niclas Ericson, forskarstuderande i nationalekonomi och ekonomisk historia vid Lunds universitet. Ericson är också verksam som frilansjournalist med inriktning på börs och fastighetsmarknad i *Sydsvenska Dagbladet* och *Finanstidningen*.

Mattias Lundbäck (ekon lic) försvarar i höst sin doktorsavhandling vid Lunds Universitet om ekonomisk styrning och reglering av hälso- och sjukvårdsproducenter samt läkemedelsprissättning. Sedan 1995 har han deltagit i OTP-projektet, som syftar till att utvärdera Integrerad Vård vid behandlingen av schizofrena psykoser.

Johan Norberg, fil mag i idéhistoria, inriktad på politisk teori. Han är verksam vid Timbro och är redaktionssekreterare för nättidningen smedjan.com. Författare till bl a böckerna *Motståndsmannen Vilhelm Moberg* (1997), *Den svenska liberalismens historia* (1998) och *Fullständiga rättigheter* (1999).

Ingemar Nordin doktorerade i teoretisk filosofi i Lund, blev docent i vetenskapsteori i Umeå och är sedan 1988 anställd på tema hälsa och samhälle vid Linköpings universitet. Han har forskat i kvantmekanikens, teknikens, medicinens, samt politikens filosofi. Författare till böckerna *Teknologins rationalitet* (1988), *Privat egendom* (1988), *Etik, teknik och samhälle* (1992), *Djur är inte människor* (1997).